

Overweging 26 mei 2013

Relationele eenheid

Lezingen: Spreuken 8, 22-31; Openbaring 4, 1-11; Johannes 16, 5-15

Deze week las ik toevallig een brief van Hiëronymus aan paus Damasus van rond het jaar 380 over het probleem van de drieëenheid. Zonder op de details ervan in te gaan blijkt ook uit de brief van deze grote geleerde dat het niet zo eenvoudig is om de Drieëenheid goed te begrijpen en te definiëren. Hij, en ook Damasus, doen dat met het begrippenapparaat van hun tijd, voor een groot deel ontleend aan het Grieks filosofisch denken en taalgebruik. Deze begrippen hebben voor ons eigenlijk hun betekenis verloren. We beschouwen ze voor een groot deel als primitieve benaderingen van de werkelijkheid. En sommige begrippen, zoals persoon, hebben een andere betekenis gekregen. Het denken en de taal ontwikkelen zich waardoor heel andere betekenissen en benaderingen ontstaan.

Toch probeert Damasus het eenvoudig te houden. Hij zegt: "wij geloven in één God de almachtige vader en in één heer Jezus Christus zoon van God en in God de heilige Geest. Niet drie goden, maar Vader, Zoon en Geest als één God, niet op zichzelf staand en niet dezelfde". Sommigen schrijven deze formulering toe aan Hiëronymus en het moet gezegd dat hij Damasus wel het een en ander heeft ingefluisterd. Hij was ook Damasus' grote steun en toeverlaat bij het maken van een wetenschappelijk verantwoorde Latijnse vertaling van de bijbel.

Maar waarschijnlijker stamt deze formule uit Zuid Gallia (Frankrijk) en uit de vijfde eeuw.

Al met al zitten wij met een feestdag van een geloofsmysterie dat we met onze manier van denken niet begrijpen. Hoe kan iets één en drie zijn? Vader en Zoon? Behalve in de quantumfysica kan iets niet twee elkaar uitsluitende dingen tegelijk zijn.

Maar God is geen natuurkundig verschijnsel. Tegelijk kunnen we wel van de natuurkunde leren dat definities niet zozeer beschrijven wat iets op zichzelf is, maar eerder beschrijven hoe iets zich gedraagt of voordoet. En niemand heeft moeite met het gegeven dat iets zich op verschillende wijzen kan voordoen. Misschien zegt Damasus daarom wel dat we zowel van de vader als van de zoon als van de geest kunnen zeggen dat zij één God zijn, omdat de naamgeving een mogelijkheid aanduidt en niet een eigenschap. Dus niet hoe God is, maar hoe God voor ons is. Deze formulering draagt overigens wel het gevaar in zich om Vader, Zoon en Geest te zien als verschijningsvormen van één God en niet als drie personen. Het is dus verre van eenvoudig.

Het is altijd goed om te bedenken dat we met onze theologische definities niet moeten denken dat we kunnen definiëren wie God is. Wij definiëren slechts in voorlopigheid ons inzicht in wie God voor ons is. Hoe Hij zich aan ons voordoet en openbaart. En in het geval van de Drieëenheid is het heel zinnig om achter de formuleringen te kijken en terug te gaan naar de vraag die ten grondslag ligt aan de dogma's die als geloofsantwoord geformuleerd zijn.

De vraag is simpel genoeg en luidt: "Hoe moeten we de relatie zien tussen God, Christus en de Geest?" Daaruit vloeit natuurlijk ook meteen de vraag naar de positie van de mens voort.

Hoe is te begrijpen wanneer Jezus zegt: "de vader en ik zijn één. Wie mij ziet, ziet de vader" en "de Geest neemt uit het mijne en zal u alles verkondigen?"

De eerste Christenen waren als Joden strikt monotheïstisch. En ook de Christenen uit de heidenen hebben dat overgenomen. Het was voor hen ondenkbaar dat zij in de vader en de zoon twee goden zouden belijden. Maar men kon niet zonder de goddelijkheid van de zoon. Maar ook niet zonder de menselijkheid. Als Christus niet mens is, kan hij geen betekenis hebben voor ons mens-zijn. Maar als hij geen God is kan hij ons niet verlossen. De Geest die waarheid is en het leven, de trooster en helper, kan alleen maar echt waarheid en leven zijn wanneer hij ook goddelijk is. Daarom zeggen we dat zij onderscheiden in het heilswerk zijn, maar wezenlijk één.

De grote vernieuwing van het Christendom is dat God en mens existentieel verbonden zijn. In Jezus de Christus is God mens geworden en heeft op die wijze de mens opnieuw betekend. Maar eigenlijk is het ook een beetje jammer dat dat in Christus op unieke en exclusieve wijze is gebeurd. Want op een bepaalde manier zet dat de mens buiten spel. Hij wordt object van verlossing in plaats van (mede) subject.

In het oude Testament was dat niet zo. Israël werd zoon van God genoemd en had als verbondspartner een directe rol in het heilsplan van God. Het volk is messiaans. Later in de geloofsgeschiedenis en door de tegenvallende resultaten van die roeping is die rol gaandeweg toegeschoven naar een messiaanse koning, dienaar, profeet. Aan dit beeld beantwoordt Jezus, volgens de overleveringen, heel erg goed. Hij wordt de enige middelaar van heil en verlossing.

De uniciteit, maar met name de exclusiviteit van de Zoon in de heilsdynamiek zet het volk buitenspel, om het maar even kortweg te zeggen. Het verliest de verbondspositie die het eerder had. De eerstgeboren zoon wordt de eniggeboren zoon. Natuurlijk is dat in de praktijk van het geloof niet zo scherp onderscheiden, maar toch. Het valt niet te ontkennen dat het godsvolk binnen deze opvatting eerder voorwerp van verlossing is dan actieve verbondspartner in het realiseren van dat heil. En dat een week na Pinksteren waarop nu juist de gave van de Geest aan de leerlingen wordt geschonken om het heil van het Godsrijk te verkondigen en zichtbaar te maken. Dat roept bij mij de vraag op of je ook anders naar die trinitaire dynamiek zou kunnen kijken. Ik denk van wel.

In de verkondiging door Paulus zijn alle generaties in en door Christus verlost. Niet op grond van de wet of de werken, maar op grond van het geloof in Christus. Als de verlostes mensen die we zijn, kunnen we de werken van de liefde doen en nieuwe mensen zijn die leven naar de Geest die was in Christus Jezus. Zo komt het Rijk dat in Hem geopenbaard en geopend is, ook in de gelovigen tot gelding.

In de praktijk van de geschiedenis van het christelijk geloof heeft deze verlossende gedachte toch niet zo sterk wortel geschoten. Veelal overheerst juist het onverloste en defecte aspect van het menselijk bestaan, de zondigheid van de mens in een verderfelijke en bederfelijke wereld. Met als gevolg dat niets in dit ondermaanse lijkt te verwijzen naar de heilswerkelijkheid die ons beloofde erfdeel is. Het reeds en het (nog) niet van het heil staan daardoor voortdurend op gespannen voet met elkaar, bijna elkaar uitsluitend.

Je kunt daar ook anders naar kijken: de onafheid van de wereld zien en tegelijk de mogelijkheden die er ook in schuilen om tot verbetering te komen.

In de joodse gedachtegang hoopt het volk op de verlossing van de wereld en de komst van de Messias. Het is nog niet verlost, maar heeft de taak om door toewijding aan de wet en door de werken de verlossing van de wereld en de komst van de Messias te bevorderen.

Het volk heeft juist tot taak om als eerstgeboren zoon onder de volken de geest van het verbond zichtbaar te maken in de werkelijkheid van alledag. De concrete menselijke werkelijkheid staat niet haaks op de heilswerkelijkheid. De menselijke werkelijkheid is juist de akker waarin het zaad van het Godsrijk is geplant en tot bloei en vrucht moet komen.

Hierbij worden het menselijke bestaan en de wereld niet afgedaan als slecht en zondig, maar vormen de basis voor het heil. Er is geen andere weg. Hoe vaak het volk ook afdwaalt. Hoezeer het zich ook van de Ene afkeert of Hem ontrouw is. Het relationele van God bestaat er juist in dat hij een verbondsrelatie met zijn volk is aangegaan om zijn toekomst, zijn heil, te realiseren. Met andere woorden Hij houdt het juist niet bij zichzelf. Hij bewerkt de verlossing niet aan zijn volk, maar ook door zijn volk.

Een relatie die alleen binnen God bestaat, behoeft geen menselijke deelname. Juist de menselijke kant van de Zoon en de werking van de geest in mensen zijn broodnodig om het heil te realiseren.

Wanneer gezegd wordt dat in Christus de wereld al verlost is, geeft dit aan dat onze wereld de mogelijkheid van concreet heil in zich draagt. Die mogelijkheid dient echter wel gerealiseerd te worden. Het verbond van God met zijn volk (de zoon), bemiddeld door de torah (het woord, de geest, de wijsheid), staat in het teken van de verlossing van de wereld.

In de vloer van onze binnenplaats ligt een ster. Aardser kan het haast niet. Franz Rosenzweig gebruikt het model van de Davidsster om de relatie aan te geven tussen God-mens-wereld en tussen schepping-openbaring-verlossing.

In *De Ster van de Verlossing*, tweede deel derde boek, schrijft hij over het worden van de wereld, die voor leven bestemd is. De wereld kan die bestemming niet zelf verwerkelijken, maar behoeft een daad van verlossing van buitenaf. Die realisering ligt niet in de (toekomstige) tijd, maar in het ogenblik en wordt tot stand gebracht door een daad van liefde. Mens en wereld zijn aan elkaar gebonden. Door een daad uit liefde verlost de mens de wereld en wordt hij zelf aan de wereld verlost.

Hierin speelt de mens dus een cruciale en actieve rol in het verlossingswerk.

De vervulling van het gebod tot liefde brengt het tot stand. Het verlost de mens van zijn zelfgenoegzame geslotenheid en brengt hem in relatie met de naaste. Tegelijk brengt het in de wereld het Rijk van God, als de verlost wereld, aan het licht.

De trinitaire relatie tussen schepping, openbaring en verlossing speelt zich af in de relatie tussen God, mens en wereld. De Drieëenheid is een innige heilsrelatie. Daarin is de heilsdynamiek gelegen en geen van de drie elementen kan erin gemist worden.

Een heil dat wordt aangezegd, beloofd en in het vooruitzicht wordt gesteld, maar zich niet openbaart, zich niet kennen laat is weinig heilzaam. In Christus als de bijzondere zoon van God wordt de aan de mens geschonken heilsmogelijkheid zichtbaar.

De wereld, de naaste, zij wachten op ons handelen. Laat hen niet vergeefs op verlossing wachten. Amen.